

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

زبان فارسی (۱)

سال اوّل دبیرستان

وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف: دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

نام کتاب: زبان فارسی (۱) سال اول دبیرستان - ۲۰۱/۲

شورای برنامه‌ریزی: دکتر محمدرضا باطنی، دکتر علمی اشرف صادقی، دکتر حسن احمدی‌گیوی، دکتر علمی

سلطانی‌گرددفرامریزی، مؤلفان کتاب و کارشناسان گروه

مؤلفان: دکتر علمی محمد حق‌شناس، دکتر تقی وحیدیان کامیار، احمد سمیعی (گیلانی)، دکتر حسین داودی،

دکتر محمدرضا سنگری، دکتر حسن ذوالفقاری، غلامرضا عمرانی و دکتر حسین قاسم‌پورمقدم

آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کدپستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹

وبسایت: www.chap.sch.ir

صفحه‌آرا: محمد پریسای

طراح جلد: صادق صندوقی

ناشر: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران: تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش)

تلفن: ۵ - ۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹

چاپخانه: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»

سال انتشار و نوبت چاپ: چاپ هفدهم ۱۳۹۲

حق چاپ محفوظ است.

شابک ۹۶۴-۰۵-۰۰۹۸-۴ ISBN 964-05-0098-4

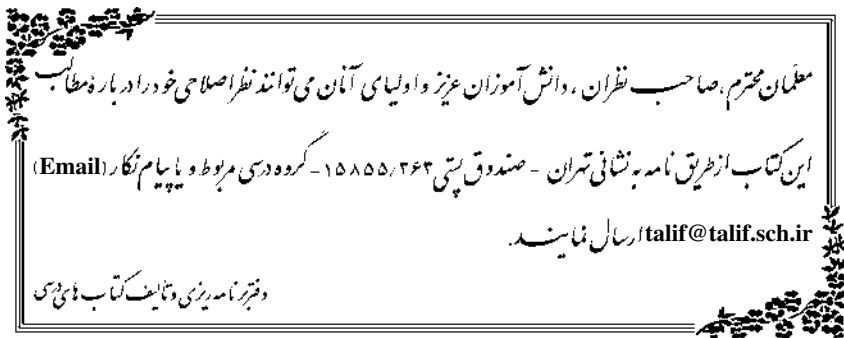
«... آیات قرآن کریم این قدر راجع به علم و راجع به دانش سفارش فرموده است که شاید در سایر کتب دیگر نباشد. اسلام با تخصص، با علم، کمال موافقت را دارد لکن تخصص و علمی که به خدمت ملت باشد، به خدمت مصالح مسلمین باشد.»

امام خمینی (ره) — ۱۳۶۰/۳/۴

فهرست

۳	زبان	درس اوّل
۷	جمله	درس دوم
	بیاموزیم	
۱۳	مروری بر نگارش دوره‌ی راهنمایی	درس سوم
	بیاموزیم	
۱۷	جمله و اجزای آن	درس چهارم
۲۲	ویرایش	درس پنجم
۳۰	شکل‌های زبان	درس ششم
۳۴	چرا املا می‌نویسیم؟	درس هفتم
	بیاموزیم	
۳۸	ویژگی‌های فعل (۱)	درس هشتم
	بیاموزیم	
۴۴	نگارش علمی، نگارش ادبی	درس نهم
۴۸	ویژگی‌های فعل (۲)	درس دهم
	بیاموزیم	
۵۲	مقایسه	درس یازدهم
	بیاموزیم	
۵۷	گروه اسمی (۱)	درس دوازدهم
	بیاموزیم	
۶۵	با چه خطی بنویسیم؟	درس سیزدهم
۶۸	توصیف	درس چهاردهم
۷۴	زبان‌شناسی چیست؟ (۱)	درس پانزدهم
	بیاموزیم	

۷۸	گروه اسمی (۲)	درس شانزدهم
۸۳	ساده‌نویسی بیاموزیم	درس هفدهم
۹۰	گروه اسمی (۳) بیاموزیم	درس هجدهم
۹۵	خاطره‌نویسی/ یادداشت روزانه	درس نوزدهم
۱۰۰	ضمیر بیاموزیم	درس بیستم
۱۰۵	چه کلمه‌ای اهمیت املائی دارد؟ بیاموزیم	درس بیست و یکم
۱۰۹	نامه‌نگاری (۱) بیاموزیم	درس بیست و دوم
۱۱۷	گروه قیدی	درس بیست و سوم
۱۲۱	زبان‌شناسی چیست؟ (۲) بیاموزیم	درس بیست و چهارم
۱۲۵	نامه‌نگاری (۲) بیاموزیم	درس بیست و پنجم
۱۳۱	گروه کلمه چیست؟	درس بیست و ششم
۱۳۴	نقش‌نما بیاموزیم	درس بیست و هفتم
۱۳۹	خلاصه‌نویسی بیاموزیم	درس بیست و هشتم
۱۴۹		فهرست منابع و مآخذ

مسلان محترم، صاحب نظران، دانش آموزان عزیز و اولیای آنان می توانند نظر اصلاحی خود را در باره مطالب

این کتاب از طریق نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۱۵۸۵۵، ۳۶۳ - گروه درسی، مربوط و پیام نگار (Email)

talif@talif.sch.ir ارسال نمایند.

دقت نظر نامه ریزی و تایید کتاب دانشجوی

سخنی با دبیران محترم و دانش آموزان عزیز:

زبان فارسی یکی از چند زبان ارجمندی است که از گذشته‌ی بسیار دور، آثار مکتوب گران قدری از آن برجای مانده که در بردارنده‌ی ارزش‌های والای انسانی است. این زبان، قرن‌های متوالی، زبان رسمی و فرهنگی بخش وسیعی از جهان، از آسیای میانه تا آسیای صغیر و بین‌النهرین و تمام شبه‌قاره‌ی هندوستان بوده است و نه تنها ایرانیان علاقه‌مند که بسیاری از غیر ایرانیان، با شوق و شور، این زبان را فرا گرفته، بدان شعر سروده و کتاب نوشته‌اند. زبان فارسی، زبان حافظ وحدت قوم ایرانی و به تعبیر دقیق و زیبای مقام معظم رهبری، رمز هویت ملی ماست.

مهم‌تر از همه این که ادبیات ایران - که در جهان مقامی بس شامخ دارد و مایه‌ی فخر و مباهات و سرفرازی و سربلندی ما در جهان است - به این زبان سروده و نوشته شده؛ پس بر ماست که زبان فارسی را گرامی بداریم و آن را خوب بشناسیم و بشناسانیم.

بر اساس طرح مصوب برنامه‌ی درسی جدید زبان و ادبیات فارسی، به منظور تسهیل در آموزش هر یک از این دو مقوله - «زبان» و «ادبیات» -، محتوای کتاب‌های فارسی این دوره در قالب دو کتاب «زبان فارسی» و «ادبیات فارسی» تهیه و تنظیم شده است. البته این مرزبندی به معنی جدایی زبان از ادبیات نخواهد بود؛ زیرا گسستن و انفکاک این دو عملاً ممکن نیست اما برای آن که محدوده‌ی نسبی این دو در آموزش مشخص شود، رویکردی جداگانه برای هر کدام بایسته به نظر می‌رسید. تقویت و به کارگیری مهارت‌های زبانی موجب توفیق در فراگیری سایر علوم و معارف از جمله ادبیات خواهد بود و تعمیق و گسترش ادبیات نیز موجب باروری زبان می‌گردد.

بر اساس تلفیقی بودن روش برنامه‌ریزی درسی سعی شده است مهارت‌های زبانی، قواعد شناخت زبان فارسی و کاربرد درست آن، به گونه‌ای درهم تنیده ارائه شود. مباحث درهم تنیده‌ی کتاب، در چهار حوزه‌ی زبان‌شناسی، دستور، نگارش و املا تهیه شده است که به تفکیک، ساختار هر یک را در قالب نکاتی اساسی یادآور می‌شود. البته این تفکیک تنها به منظور روشن شدن ساختار کتاب است و حال آن که در آموزش، باید همه‌ی مطالب با هم دیده شود. ضمناً در لابه‌لای این مباحث «فعالیت‌هایی» به منظور تقویت بیشتر مهارت‌های گوش کردن و گفت‌وگو پیش‌بینی شده است تا دانش‌آموزان در کلاس اجرا کنند.

الف) زبان‌شناسی

برای این که دانش‌آموزان با ماهیت زبان، سبک‌های زبانی، گونه‌های زبان و به‌طور کلی علم زبان‌شناسی آشنایی مختصری پیدا کنند، در هر نیم‌سال، دو درس برای این منظور در نظر گرفته شده است. این مباحث ضمن آن که درک عمیق و درستی از زبان به دانش‌آموز می‌دهد و او را با مقوله‌ی زبان آشنا می‌سازد، به‌طور غیرمستقیم در فهم دستور فعلی کتاب حاضر نیز یاریگر اوست. آموزش همزمان سه زبان فارسی، عربی، انگلیسی نیز ایجاب می‌کند چنین بحثی مطرح شود. طرح این مباحث سئری منطقی، مناسب و متناسب دارد.

ب) دستور زبان فارسی

فراگرفتن دستور زبان فارسی، نه تنها سبب بهتر اندیشیدن می‌شود که در کار نوشتن نیز یاریگر ماست. گزافه نیست اگر بگوییم کسی که دستور می‌داند و به نوشتن می‌پردازد مانند نوازنده‌ای است که علاوه بر تجربه و مهارت، شناختی علمی از دقایق و رموز موسیقی دارد و کسی که دستور نمی‌داند و دست به قلم می‌برد همانند نوازنده‌ای است که از موسیقی شناختی ندارد و نوازندگی را فقط از طریق تجربه فراگرفته است. شک نیست آن که آگاه است، موفق‌تر است؛ لذا بر همه‌ی کسانی که دست به قلم می‌برند، لازم است که دستور بدانند و بر ما معلمان زبان و ادبیات فارسی است که دستور زبان را نه تنها برحسب وظیفه بلکه با علاقه‌ای درخور قدر بلند زبان شیرین فارسی تدریس کنیم و دانش‌آموزان را نیز به فراگیری آن مشتاق سازیم.

کوشش شده است که دستور زبان دوره‌ی دبیرستان، بر مبنای نظریه‌ی علمی «ساخت‌گرایی» نوشته شود و در مواردی نیز که نظریه‌های دیگر از جمله «نقش‌گرایی» و «گشتاری» در تحلیل قضایای دستوری موفق‌تر بوده‌اند از آن نظریه‌ها استفاده شود و در عین حال در حد امکان از دستور سنتی نیز فاصله گرفته نشود و در تموین آن نکات زیر مورد نظر بوده است:

۱) کتاب حاضر، توصیف فارسی نوشتاری امروز در کتاب‌های درسی است؛ نه فارسی گفتاری، نه عامیانه، نه شعر و نه فارسی روزگار گذشته (در کتاب ادبیات فارسی، ذیل متون به ویژگی‌ها و تفاوت‌های فارسی گذشته با فارسی امروز اشاره خواهد شد).

۲) علم، به توصیف واقعیات می‌پردازد. در زبان نیز توصیف آن چه واقعیت دارد – البته واقعیت فراگیر نه موردی و استثنایی – مورد نظر است. گرچه با گذشته‌ی زبان و سلیقه‌ی شخصی و زیبایی و حتی منطق مغایرت داشته باشد، برای مثال چون در فارسی نوشتاری تحصیل کرده‌های امروز، «وجه وصفی» رایج است، غلط نیست. همین‌طور کاربرد «می‌باید رفت» و «باید رفت» و «بایست برود» به جای یک‌دیگر. پس هرچه در فارسی نوشتاری کتاب‌های درسی واقعیت دارد، درست است و در این دستور، چیزی که واقعیت ندارد تجویز نمی‌شود.

۳) در دستور ساختاری، توصیف براساس ساخت و صورت است؛ مثلاً در تعریف فعل به جای این که بگوییم: «فعل کلمه‌ای است که بر انجام کاری یا روی دادن و پذیرفتن حالتی در زمان دلالت کند» گفته می‌شود: «فعل کلمه‌ای است که دارای شناسه باشد.» و در تعریف مفعول به جای گفتن «کلمه‌ای است که فعل بر آن واقع شود» گفته می‌شود: «آن گروه اسمی که بعد از آن نشانه‌ی «را» بیاید یا بتوان بعد از آن «را» افزود، مفعول است.» و نیز اسم کلمه‌ای است که بتوان آن را جمع بست یا پیش از آن، واژه‌های «این» و «آن» را افزود یا یکی از نقش‌های نهادی، مفعولی و... را بپذیرد.

هر زبانی نیز قواعد ویژه‌ی خود را دارد و قواعد زبان‌های دیگر را نمی‌توان بر آن تحمیل کرد؛ مثلاً «علی

دانااست» چون فعل دارد، جمله‌ی اسمیه نیست و به استناد زبان عرب نمی‌توان آن را جمله‌ی اسمیه نامید.
۴) در این روش آموزش دستور، اساس کار بر این است که در هر سال یک دوره دستور فارسی تدریس شود؛ منتها در سال اول، ساده و مختصر و در سال‌های بعد به تدریج گسترده‌تر. بنابراین در سال اول و دوم بعضی از مطالب، ناتمام به نظر می‌رسد ولی در سال‌های بعد، تکمیل می‌گردد.

۵) موارد نگفته در هر بحث فراوان است و جای بسیاری مطالب، خالی. انتخاب این روش آگاهانه بوده و متناسب با توان دانش‌آموز در نظر گرفته شده است. بنابراین تقاضا می‌شود همکاران گرامی از تدریس مطالب خارج از کتاب – هر چند سودمند به نظر آید – و هم چنین از تعریف‌های معنایی خودداری فرمایند.

۶) کوشش شده است که قواعد دستوری هرچه ساده‌تر نوشته شود و از اطناب بیهوده جداً پرهیز گردد و تا حد امکان از اصطلاحات دستور سنتی به دلیل انس بیشتر همکاران و مدرّسان محترم استفاده شود. مگر در موارد ناگزیر که اصطلاحی با معنی گسترده‌تر یا جدیدتری به کار رفته یا این که اصطلاح برای دانش‌آموزان آشنا تر بوده است.

۷) به قواعد فعال زبان بیشتر توجه شده است؛ مثل به کارگیری «ی» نسبت به آن می‌توان از هر اسمی صفت ساخت. برخلاف «گان» که تنها چند کلمه با آن ساخته می‌شود یا پسوند‌های «ین» و «ینه» که امروز دیگر چندان فعال نیست.

۸) تمرین‌های کتاب به گونه‌ای است که دانش‌آموز تنها با فراگرفتن عمیق و دقیق درس می‌تواند بدان‌ها پاسخ مناسب بدهد و از طرفی انجام تمرین نیز به یادگیری اساسی درس کمک می‌کند. با در نظر گرفتن این تأثیر متقابل، درس و تمرین هر دو اهمیت دارند و شایسته است به شیوه‌ای در خور، به هر دو توجه کافی مبذول شود.
۹) روش این کتاب از ساده به پیشرفته است و غالب بخش‌ها به منزله‌ی پیش‌نیازی برای بخش‌های بعدی. بنابراین اگر در یادگیری بخش‌های نخست کتاب توجه کافی مبذول گردد، در پایان کار، نتیجه، مطلوب خواهد بود.
۱۰) در تدوین کتاب، دستور دوره‌ی راهنمایی نیز که طی آن، دانش‌آموزان با برخی نکات و اصطلاحات دستوری آشنا شده‌اند، مورد توجه قرار گرفته است.

پ) بخش نگارش

درس‌های نگارش زبان فارسی طبق مصوبات کمیسیون نگارش شورای برنامه‌ریزی و در ادامه و تکمیل دروس نگارشی دوره‌ی راهنمایی با توجه به نکات زیر تهیه و تنظیم شده است:
۱) درس‌ها عمدتاً به شیوه‌ی استقرایی و به کمک تحلیل نمونه‌ها و استفاده از شیوه‌ی مقایسه نگاشته شده است.

- ۲) به جنبه‌های کاربردی و عملی و تقویت مهارت‌های نگارشی توجه شده است.
- ۳) در این شیوه فرصت‌های مناسب برای فعالیت‌های یاددهی و یادگیری تدارک دیده شده است.
- ۴) مطالب با تکیه بر آموخته‌های قبلی و با سیر از ساده به پیشرفته تنظیم شده است.
- ۵) در بخش تمرین و نگارش، فرصت‌های بازآموزی و کاربردی فراوانی پیش‌بینی شده است.
- ۶) تمرین‌ها ناظر به سطوح مختلف یادگیری است.
- ۷) از شیوه‌ی ارزش‌یابی تکوینی در خلال درس‌ها استفاده شده است.
- ۸) در خلال دروس از نمونه‌های نثر امروز به عنوان شاهد مثال و نیز به قصد ارائه‌ی نمونه‌های فارسی

معیار که با مسائل آموزشی مرتبط است استفاده شده و به‌طور غیرمستقیم مفاهیمی از مسائل نگارش، آموزش داده می‌شود.

۹) تعدادی نکته‌ی نگارشی با عنوان «بیاموزیم» به دنبال درس‌های کتاب زبان فارسی آمده است.

۱۰) چکیده‌ی مفاهیم اصلی هر درس در پایان همان درس آمده است.

۱۱) به‌منظور بازنگری در آموخته‌های قبلی و ارتباط دادن آن‌ها با آموزش‌های جدید، طی یک درس،

نکات نگارشی دوره‌ی راهنمایی به همراه تمرین‌هایی به اجمال بیان شده است.

ت) املا

یکی از اهداف برنامه‌ی درسی زبان و ادبیات فارسی آشنا شدن دانش‌آموزان با شیوه‌ها و قواعد درست نوشتن، کسب مهارت در کاربرد صحیح کلمات و زیبانویسی، تندنویسی و درست‌نویسی در قالب خطّ تحریری است. به‌منظور تحقق این هدف مهمّ زبان فارسی، به‌طور مشخصّ در هر نیم سال، دو درس املا، در نظر گرفته شده است که ضمن آموزش چند نکته‌ی املائی و بحث و گفت‌وگو درباره‌ی آن‌ها، از دروس تعیین شده از هر دو کتاب ادبیات فارسی ۱، و زبان فارسی ۱ (کتاب حاضر) املائی تقریری گفته می‌شود. متن املا در دوره‌ی متوسطه، با توجه به پیشرفت نسبی دانش‌آموزان، عمدتاً از «گروه کلمه»های دروس خوانده شده خواهد بود. به همین منظور، در پایان هر یک از چهار درس املائی کتاب «گروه کلمه»ها استخراج و درج شده‌اند تا پس از مطالعه و مرور به‌صورت املائی تقریری مورد استفاده قرار گیرند. علاوه بر این، در خلال درس‌ها نیز تعدادی نکته‌ی املائی با عنوان «بیاموزیم» گنجانیده شده است تا آرام آرام دانش‌آموزان با قواعد نظری درست‌نویسی آشنا شوند.

توصیه‌هایی برای تدریس و ارزش‌یابی درس زبان فارسی (۱)

۱) درس‌ها به ترتیب شماره‌ی آن‌ها تدریس شود. ممکن است برخی از همکاران درس‌های نگارشی یا دستوری را یک‌جا و بدون توجه به نظم کتاب تدریس نمایند که این کار از کلی‌نگری دانش‌آموز به زبان فارسی می‌کاهد و باعث پراکندگی و کندی دریافت او می‌شود.

۲) به لحاظ ماهیت مهارتی و کاربردی این درس‌ها سعی شود تکرار و تمرین و توالی در آن‌ها رعایت گردد. دبیران محترم با مراقبت در حسن انجام فعالیت‌ها و تمرین‌های نمونه‌ی کتاب و نمونه‌های مشابه مهارت‌های آموزش داده شده را در دانش‌آموز تقویت کنند تا ملکه‌ی آنان گردد. تکیه بر این تمرین‌ها تأثیر به‌سزایی در فراگیری مهارت‌های زبانی خواهد داشت.

۳) از گفتن املائی تلفیقی (نوشتن متن جدید با کلمات کتاب) جداً پرهیز شود.

۴) املا با خطّ تحریری نوشته شود و دانش‌آموزان تشویق شوند املائی تقریری خود را در دفتر املا

پاک‌نویس نمایند.

۵) متن املا از دو بخش تشکیل می‌شود: بخش اول: یک یا دو بند (پاراگراف) از دروس منثور بر مبنای یک‌چهارم تعیین شده از کتاب ادبیات فارسی (۱)؛ بخش دوم، حداکثر بیست گروه کلمه از نمونه‌های مندرج در پایان هر درس املا. نظر به این که درست‌نویسی کلمات و ترکیبات تازه‌ی کلیه‌ی کتاب‌های درسی هر پایه‌ی تحصیلی - نه تنها فارسی - هدف درس املاست، لازم است از دانش‌آموزان خواسته شود کل کتاب‌های پایه را با چنین هدفی مطالعه کنند. در بخش دوم املا به کمک گروه کلمه ارزش‌یابی از این قسمت عملی خواهد بود. مقدار

متن پیشنهادی برای املا، جمعاً حدود بیست سطر چایی، مناسب به نظر می‌رسد.
۶) دبیران محترم در تدریس این کتاب از شیوه‌های رایج و گوناگون تدریس استفاده کنند تا جریان یاددهی و یادگیری با سهولت بیشتری انجام شود. ضمن آن که آموزش هر یک از مهارت‌های گوناگون این کتاب روش خاص و معین را می‌طلبد.

۷) در تدریس کتاب، بیشترین سهم را باید به دانش‌آموزان اختصاص داد و تا جایی که ممکن است معلم نقش راهنما را بر عهده داشته باشد. فعال بودن دانش‌آموزان در امر یادگیری و به ویژه در کسب مهارت‌های اساسی از رویکردهای تعلیم و تربیت کنونی است و توجه نکردن به آن ضعف و نارسایی در کسب مهارت‌های زبانی را موجب می‌شود.

۸) به دلیل روش خاص آرائه‌ی دستور زبان، ممکن است احساس شود در هر بخش موارد دستوری کامل گفته نشده است. این کار طی سه سال انجام خواهد شد؛ بنابراین، توصیه می‌شود مباحث دستوری به همان اندازه که در کتاب آمده است مطرح شود نه بیشتر از آن. مباحث دستوری به تدریج در سال‌های بعد گسترش خواهد یافت.

۹) هر درس در یک جلسه تدریس و تمرین گردد. از فرصت هیچ درسی برای درس دیگر استفاده نشود. به دلیل مهم بودن همگی مهارت‌های زبانی مطرح شده در کتاب، هیچ درسی یا ماده‌ای نباید تحت الشعاع ماده‌ی دیگر قرار گیرد.

تغییرات و اصلاحات در سال ۱۳۸۵ براساس نظرگاه‌ها، پیشنهادها و با حضور نمایندگانی از دبیران کشور صورت پذیرفته است.

دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی